

خلاصه مقالات

کار آیی فقه سیاسی

سید نورالدین شریعتمدار جزائری ..... از ص ۱۷ تا ۳۰

فقه شیعه از آغاز پیدایش دچار تقیه و سرکوب بوده است و نتوانسته کارآیی خود را در زمینه‌های گوناگون اجتماعی نشان دهد. حال این سؤال مطرح است که آیا فقه شیعه می‌تواند تمام نیازهای فردی، اجتماعی، عبادی، سیاسی، اقتصادی، قضایی، روابط داخلی و خارجی در عصر کنونی را پاسخگو باشد و یا اختصاص به مسائل فردی دارد؟

برخی از نوشتارها، بسیاری از مسائل حکومتی را اموری عقلانی و برنامه‌ای به حساب آورده و از مسائل فقهی و استنباطی خارج می‌کنند؛ لیکن از تعریف علم فقه به دست می‌آید هر حکم عقلی که مورد تأیید شرع قرار گیرد حکم شرع به حساب می‌آید؛ به عبارت دیگر، از آن جایی که فقها عقل، عرف، بنای عقلا و عادات را از مبانی فقه قرار داده‌اند و با اعتماد بر این گونه امور، حکم شرع را استنباط کرده‌اند، پس هر گونه حکم اجتماعی، سیاسی که از امور عقلانی و عقلایی باشد فقهی است. علاوه بر حکم عقل و بنای عقلا و کتاب و سنت، فقها بر منابع دیگری نیز تکیه دارند که عبارتند از: مصلحت و مفسده دایمی، فطرت جاوید، موضوعات ثابت و متغیر، قضایای حقیقیه، حکم حکومتی، توسعه در هدف اجتهاد، اجتهاد پویا، نقش زمان و مکان در اجتهاد.

پیروند اخلاق و سیاست در اندیشه غزالی

سید محمد رضا احمدی طباطبائی ..... از ص ۳۱ تا ۳۸

ابوحامد محمد غزالی از متفکران مسلمان در قرن پنجم هجری است. یکی از ویژگی‌های ممتاز اندیشه سیاسی وی، آمیختگی اخلاق و سیاست است. او از دریچه مذهب و اخلاق به سیاست

می‌نگرد؛ از این رو سیاست در نظر او علم قدرت و کسب قدرت نیست، بلکه وسیله اصلاح خلق و هدایت آنها به سوی سعادت دنیوی و آخروی است. آرا و اندیشه‌های غزالی را می‌توان در دو بخش خلافت و سلطنت مورد مطالعه و تحقیق قرار داد.

ویژگی‌های فقه سیاسی شیعه

دکتر علیرضا صدرا..... از ص ۳۹ تا ۵۴

شیعه و شیعیان نیز همچون سایر مذاهب اسلامی قائل به وجود مکتب و شریعت به مثابه طرح و نقشه‌ای جامع و هادی، از جانب خداوند متعال بوده، که در ضمن منابع اولیه اسلام، به ویژه قرآن و سنت به عنوان نخستین مبنای فقه سیاسی، برای سامان دهی و راهبرد ملی امت وارد عرصه زندگی سیاسی مسلمانان شده است.

گرایش فقهی سیاسی شیعه در یک روند فزاینده از اوایل قرن دوم با حدود و ثغور مشخص رو به گسترش نهاد. این گرایش در ظل توجهات قرآن ناطق یعنی ائمه هدی علیهم‌السلام و به خصوص امام باقر علیه‌السلام و بالاخص امام صادق علیه‌السلام پروردگی لازم و غنای کافی را یافته و با ویژگی‌های خاصی شکل گرفته است که این مقاله به آنها پرداخته است.

رفتار سیاسی فقهای دوره میانه

دکتر یعقوبعلی برجی..... از ص ۵۵ تا ۶۶

در مقاله حاضر نمونه‌هایی از ارتباط و همکاری فقیهان با حاکمان جور در قالب پذیرش نقابت و ولایت از جانب آنان مورد بحث قرار گرفته است. به نظر نگارنده این همکاری‌ها بر پایه‌های نظری و مبانی فقهی این علما استوار بوده است. از امعان نظر در سخنان و آثار فقهی علمای این دوره، روشن می‌شود که مبنای اصلی همکاری و پذیرش ولایت از حاکمان جائز، اصل ولایت فقیه بوده است.

حکومت در اندیشه محقق حلی

روح الله شریعتی..... از ص ۶۷ تا ۸۴

محقق حلی از فقهای شیعه در قرن هفتم هجری است. در اندیشه سیاسی وی، حکومت از ضروریات جامعه و ضامن سلامت آن محسوب می‌شود و ریشه‌کنی اختلافات در جامعه به جز با وجود

حاکم عادل محقق نمی‌گردد. وی تنها حکومت فردی را که اعلم افراد به احکام الله باشد مشروع دانسته و صفات عدالت، ایمان و فقاہت را برای وی بر می‌شمرد. او فقیه جامع الشرایط را «من إلیه الحکم بحق النیابة» می‌داند، یعنی حق نیابت وی از معصوم اقتضا دارد که حکومت به وی واگذار شود. وی پس از بیان وظایف متقابل حاکمان و مردم، به بحث درباره امر به معروف و نهی از منکر پرداخته است و آن را از دلایل وجوب پذیرش حکومت و ولایت بر شخص می‌داند.

اولی پیشه سیاسی شهید اول

سید محمد رضا موسویان..... از ص ۸۵ تا ۱۰۴

شیخ شمس الدین محمد بن مکی عاملی معروف به شهید اول از فقهای بزرگ شیعه جبل عامل در عصر ایوبیان است. ترویج تشیع در محیطی ضد شیعی و برقراری روابط با سربداران خراسان سبب زندانی شدن و شهادت وی شد.

شهید اول با تکیه بر رابطه عقل و شرع و جایگاه عقلانیت در احکام شرعی به طرح آرای سیاسی در حوزه فقه شیعه پرداخته و ضرورت و خاستگاه حکومت را از این منظر مورد بررسی قرار داده است. از منظر ایشان، حکومت مطلوب، در حکومت پیامبر و امام معصوم و در عصر غیبت در ولایت فقیه واجد شرایط تجلی یافته و دارای اختیارات گسترده‌ای است. نقطه عطف اندیشه وی در شرایط عزل حاکم و لزوم بر کناری وی در شرایط خاص است. جایگاه مردم در عرصه قدرت سیاسی و روابط متقابل فرد و دولت از دیگر مباحث مورد تأمل وی می‌باشد.

ولایت فقیه از دیدگاه علامه مجلسی

ابوالفضل سلطان محمدی..... از ص ۱۰۵ تا ۱۲۰

در نوشتار حاضر دیدگاه‌های سیاسی علامه محمد باقر مجلسی، درباره «ولایت فقیه» به عنوان مهم‌ترین موضوع و مسأله فقه سیاسی شیعه مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است و نیز به مبانی نظری، شرایط و صفات حاکم اسلامی و شؤون ولایت فقیه در عصر غیبت پرداخته شده است. این مقاله در صدد است نظریه «سلطنت مشرعه» که برخی از نویسندگان به مرحوم مجلسی نسبت داده‌اند را مورد نقد و چالش قرار دهد.

عقل‌گرایی و نقل‌گرایی در فقه سیاسی شیعه

سیدمحسن آل‌غفور..... از ص ۱۲۱ تا ۱۳۸

پیدایی‌گرایی‌های نقلی و عقلی در میان مسلمانان ناشی از توجه خاص هرکدام به برخی از آیات بود که این آیات، برخی مؤید عقل هستند و بعضی مؤید تعبد. این اختلاف نگرش به قرآن، سبب شکل‌گیری دو مکتب معتزله و اشاعره در اهل سنت و دو‌گرایی اصولیون (عقل‌گرایان) و اخباریان (نقل‌گرایان) در شیعه شد که خود زمینه بسیاری از منازعات مذهبی، اجتماعی و حتی سیاسی را فراهم ساخت.

فرآیند تطور نگرش عقل‌گرا در مذهب امامیه از قرن چهارم و از حوزه بغداد آغاز شد و با غلبه بر مکتب قم و ری، سیطره علمی و عقیدتی خود را تا قرن یازدهم استمرار بخشید؛ اما تحولات علمی و سیاسی در این دوره، سبب احیای اندیشه اخباری‌گری در جوامع علمی شیعه شد، به طوری که در قرن دوازدهم در اکثر جوامع علمی ایران، عراق و بحرین، گرایش اخباری‌گری غلبه یافت؛ ظهور علامه وحید بهبهانی و اقدامات علمی و عملی گسترده او، و نیز تلاش‌های شیخ مرتضی انصاری سبب افول این جریان شد.

نظام سیاسی و دولت در اسلام (۱)

(سیمای عمومی نظام سیاسی و دولت در اسلام)

دکتر داود فیرجی..... از ص ۱۳۹ تا ۱۶۴

دولت در جامعه اسلامی، همانند دیگر جوامع بشری، نه تنها بیانگر وجود مجموعه‌ای از نهادهاست، بلکه حاکی از وجود نگرش‌ها و شیوه‌های خاصی از اعمال و رفتار است که مدنیت اسلامی خوانده می‌شود؛ اما فهم کامل شکل و ساخت دولت عمده‌تاً نیازمند درک نظریه‌های کلانی است که هدف آنها تعریف، توصیف و توضیح واقعیت دولت است. هر یک از آنها طرحی هستند که ماهیت دولت را در جهان اسلام معنا می‌کنند و احتمالاً نیز طریقی برای عمل تجویز می‌کنند. در این راستا مجموعه‌ای به نگارش در آمده که به شناخت، مقایسه و سنجش نظریه‌های مختلف دولت در اسلام، با توجه به الگوی «تحلیل سیستمی» می‌پردازد، که بخش نخست آن، به سیمای عمومی و مختصات کلی نظام سیاسی در اسلام اختصاص یافته است.

مبانی اقتدار در فرهنگ سیاسی ایران (از تأسیس قاجاریه تا اواسط دوره ناصری)

رحیم رؤفت. .... از ص ۱۶۵ تا ۱۸۴

پژوهش حاضر به مطالعه و بررسی جامعه ایران در دوران نخست حکومت قاجار اختصاص دارد. مهم‌ترین ویژگی دوره مذکور این است که هنوز زیر ساخت‌های سیاسی و اجتماعی سنتی، تا حد زیادی دست نخورده مانده و فرهنگ جامعه تحت تأثیر فرهنگ و تمدن غرب قرار نگرفته است. طبعاً رفتار سیاسی برآمده از آن از هماهنگی و سنخیت بالایی با پیشینه تاریخی ایران برخوردار بوده است. در این برهه تاریخی، مبانی اقتدار در فرهنگ سیاسی ایران به لحاظ نظری به دو دسته دینی و سنتی تقسیم می‌شود که در مقاله حاضر مورد بررسی قرار گرفته است.

ولایت فقیه از دیدگاه سید عبدالحسین لاری

علی اخترشهر. .... از ص ۱۸۵ تا ۱۹۶

نظریه ولایت فقیه مهم‌ترین دستاورد اندیشه سیاسی مکتب شیعه است که در عصر غیبت، فقها درباره آن نظریه پردازی کرده‌اند. آیه الله سید عبدالحسین لاری در ضمن حاشیه‌ای بر مکاسب شیخ انصاری، رساله «ولایة الفقیه» را نگاشته و در آن به بحث درباره ولایت فقیه پرداخته است. سید لاری معتقد است فقیه علاوه بر ولایت و قدرت تصرف عمومی، دارای مناصب متعددی است که همه آنها، ریشه در مناصب ائمه علیهم‌السلام دارند. مهم‌ترین مناصب فقیه از نظر سید عبارتند از: دخالت در امور حسبیه، حق اجتهاد و استنباط احکام الهی در زمینه افعال مکلفان، منصب قضا، ریاست، خلافت و حکومت بر مردم.

چیستی و هستی جامعه از دیدگاه استاد مطهری

حمید پارسانیا. .... از ص ۱۹۷ تا ۲۲۰

مقاله حاضر با تکیه بر آثار آیه‌الله مطهری، به دنبال پاسخ به پرسش از چیستی و هستی جامعه است. در این راستا، ضمن گزارش پاسخ‌های اندیشمندان اسلامی به سؤال فوق، استدلال آنها را در تعامل با نظریه آیه‌الله مطهری قرار داده و به نقد و ارزیابی آنها پرداخته و معتقد است گر چه دلیل عقلی مطهری بر وجود جامعه در معرض اشکال است، ولی استدلال وی درباره امکان تحقق جامعه

دارای استحکام لازم است و نیز دلایل نقلی وی از حد ظهور آیات فراتر نمی‌رود و در حکم نص نیست.

نظام شورایی از منظر آیه الله طالقانی

علی شیرخانی ..... از ص ۲۲۱ تا ۲۴۲

شناخت عمیق طالقانی از استبداد باعث شد که ایشان در سیر تکاملی نظریه حکومتی خود، مدل شوراها را به منظور تأمین حقوق مردم و مشارکت سیاسی آنها ارائه دهد. مبانی دینی مدل ایشان در شوراها - اعم از شورای روستاها، استان‌ها و مجلس شورای اسلامی - آیات قرآن و سیره نبوی و علوی است که به مردم حق می‌دهد با حضور در شوراها به اهداف متعالی انسانی و اجتماعی برسند. طالقانی در مقایسه میان مدل شوراها و مدل پارلمان، معتقد است در پارلمان حکومت به دست گروه‌های قدرتمند است، در حالی که شوراها حضور عامه مردم و مشارکت آنان در قدرت سیاسی را تضمین می‌کند.

تحولات نظری فقه سیاسی شیعه از مشروطیت تا انقلاب اسلامی

عباس حیدری بهنویه ..... از ص ۲۴۳ تا ۲۵۴

از دوره مشروطیت به بعد شاهد غلبه گفتمان جدیدی در فقه سیاسی شیعه یعنی «تعطیل نبودن حکومت در عصر غیبت» و به تبع آن، کنار رفتن گفتمان «تعطیلی حکومت در عصر غیبت» هستیم. این تحول گفتمانی در فقه سیاسی در پی شکل‌گیری اجتهاد جدیدی در فقه شیعه مطرح شد و بر عرصه علمی شیعه تسلط یافت. عوامل عمده شکل‌گیری آن را می‌توان بسط تحقیقات اصولی، تأثیر مکتب ملاصدرا، افزایش نفوذ اجتماعی فقها و نا کار آمد دانستن نظام استبدادی از سوی فقها، دانست.